

DERS NOTU 05

ARZ VE TALEP UYGULAMALARI

Bugünkü dersin işleniş planı:

1. Devletin Piyasaya Müdahalesi ve Fiyat Kontrolleri	1
A. Tavan Fiyat Uygulaması	1
B. Taban Fiyat Uygulaması	3
C. Tarımsal Destekleme Fiyatı Uygulaması	5
2. Vergiler ve Sübvansiyonlar.....	5
A. Vergi Yansıması ve Esneklik.....	6
B. Sübvansiyon	9
3. Refah Ölçütleri: Üretici ve Tüketici Artığı.....	10
4. Vergilendirmenin Refah Üzerindeki Maliyetleri	12
A. Verginin Refah Üzerindeki Etkileri ve Dara Kaybı.....	12
B. Dara Kaybı ve Esneklik İlişkisi.....	14

1. Devletin Piyasaya Müdahalesi ve Fiyat Kontrolleri

Fiyat Kontrolleri Devletin yasa ya da düzenlemelerle belirli bir mal ya da hizmetin fiyatını tespit etmesi veya sınırlama getirmesidir.

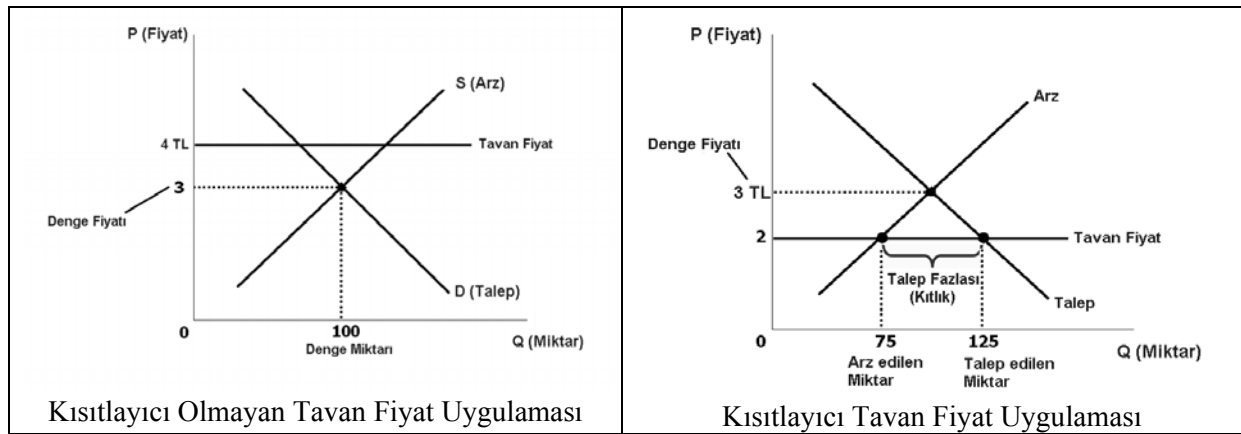
Fiyat Kontrollerinin belli başlı yöntemleri şunlardır:

- A. Tavan Fiyat Uygulaması
 - Kira Kontrolleri
- B. Taban Fiyat Uygulaması
 - Asgari Ücret Uygulaması
- C. Tarımsal Destekleme Uygulamaları

A. Tavan Fiyat Uygulaması

Tavan Fiyat Devletin tüketicileri korumak için, piyasada işlem görülecek *en yüksek fiyatı* belirlemesidir.

- Devlet tavan fiyat uygulaması yaparsa iki durumdan biri meydana gelir:
 - Belirlenen tavan fiyatı piyasa denge fiyatının üstündeyse, tavan fiyat uygulaması *kısıtlayıcı* (veya etkili) olmaz.
 - Fakat tavan fiyat piyasa denge fiyatının altında ise, bu durum *Talep Fazlası*'na veya *Kıtlık*'a sebep olur (belirli bir fiyat düzeyinde talep edilen miktarın arz edilen miktardan fazla olması durumu)

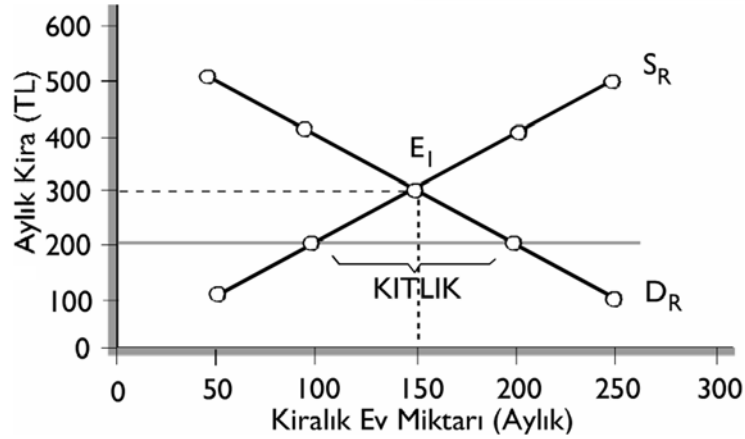
Şekil 1 Kısıtlayıcı ve Kısıtlayıcı Olmayan Tavan Fiyat Uygulamaları

Tavan fiyat uygulaması genellikle sorunlara sebep olur:

- Tayınlama Sorunu
 - *Tayınlama*: Paylaşım sorununun piyasa mekanizmasının devreden çıkarılarak idari kararlarla çözümlenmesidir.
 - Örneğin, karne uygulamasına geçilecek ve sonuçta her tüketici belirli miktarda mal satın alabilecek, daha fazlasını satın alamayacaktır. Bu durum uzun kuyrukların oluşmasına yol açabilir. Ayrıca, fiyat mekanizmasının devreden çıkarılması sonucunda ahlaki olmayan paylaşım yöntemleri ortaya çıkabilir. Örneğin, bazı satıcılar kendi müşterilerine, yakınlarına veya rüşvet aldıkları kişilere öncelik vererek, sorunlara yol açabilirler.
- Karaborsa Sorunu
- Kalite Sorunu

1. Kira Kontrolü

Devletin, piyasada oluşacak yüksek kira bedellerinden dolayı kiracıları (tüketicileri) korumak amacıyla, kiralardaki artış miktarlarını belirleyerek gerçekleştirdiği bir *tavan fiyat* uygulamasıdır.

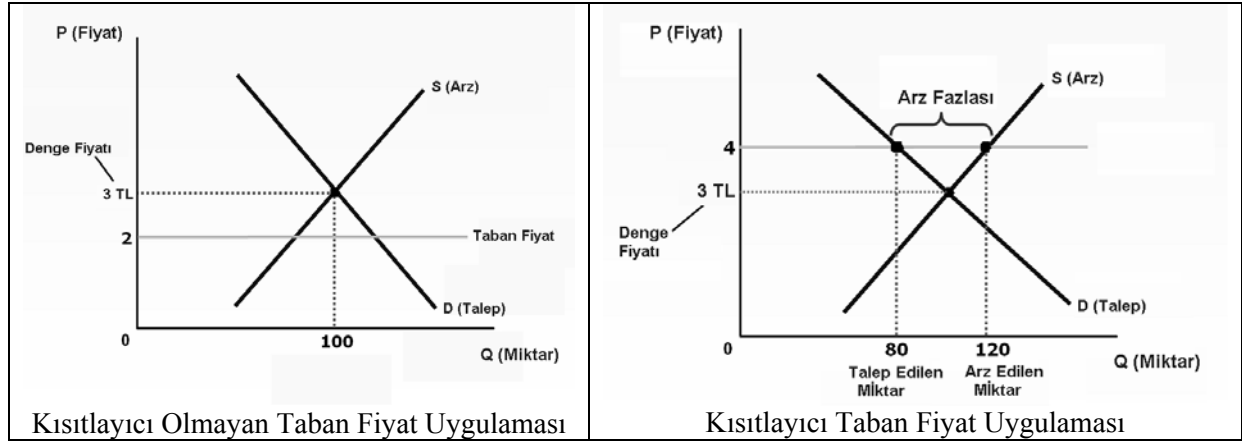

Şekil 2 Kira Kontrolü Uygulaması ve Sonuçları

B. Taban Fiyat Uygulaması

Taban Fiyat Devletin mal ve hizmet arz edenleri korumak için, piyasada işlem görülecek *en düşük fiyatı* belirlemesidir.

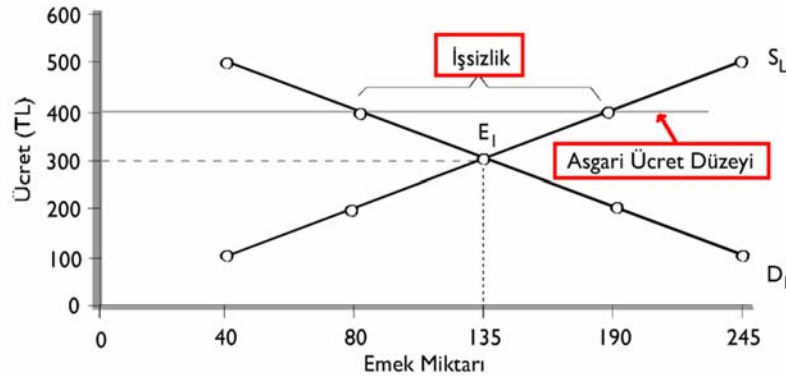
- Devlet taban fiyat uygulaması yaparsa iki durumdan biri meydana gelir:
 - Eğer belirlenen taban fiyatı piyasa denge fiyatının altındaysa, taban fiyat uygulaması *kısıtlayıcı* (veya etkili) olmaz.
 - Fakat eğer taban fiyat piyasa denge fiyatının üstündeyse ise, bu durum *Arz Fazlası*'na sebep olur (belirli bir fiyat düzeyinde arz edilen miktarın talep edilen miktardan fazla olması durumu)

Şekil 3 Kısıtlayıcı ve Kısıtlayıcı olmayan Taban Fiyat Uygulamaları

1. Asgari Ücret

Devletin emek piyasasına müdahale ederek en düşük (asgari) ücret düzeyini belirleyerek, işgücü üretim faktörünü arz eden işçileri korumak amacıyla, gerçekleştirdiği bir *taban fiyat* uygulamasıdır.

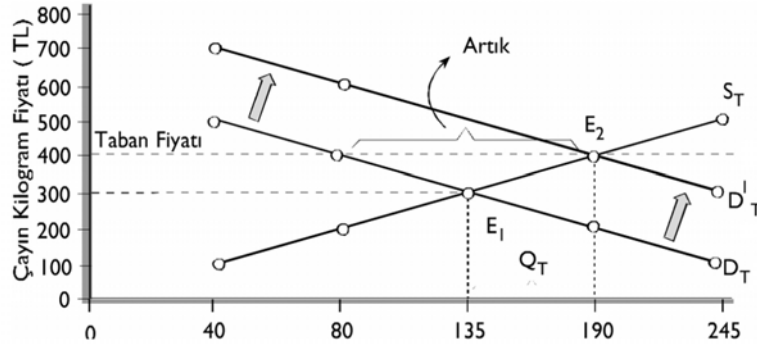

Şekil 4 Asgari Ücret Uygulaması

Taban fiyat uygulaması sonucu, emek piyasasında ücret denge ücretin üzerinde gerçekleşir. Bu ücrette (veya, emek fiyatında) arz edilen emek miktarı, talep edilen emek miktarından fazladır. Bu durum *işsizlik*dir.

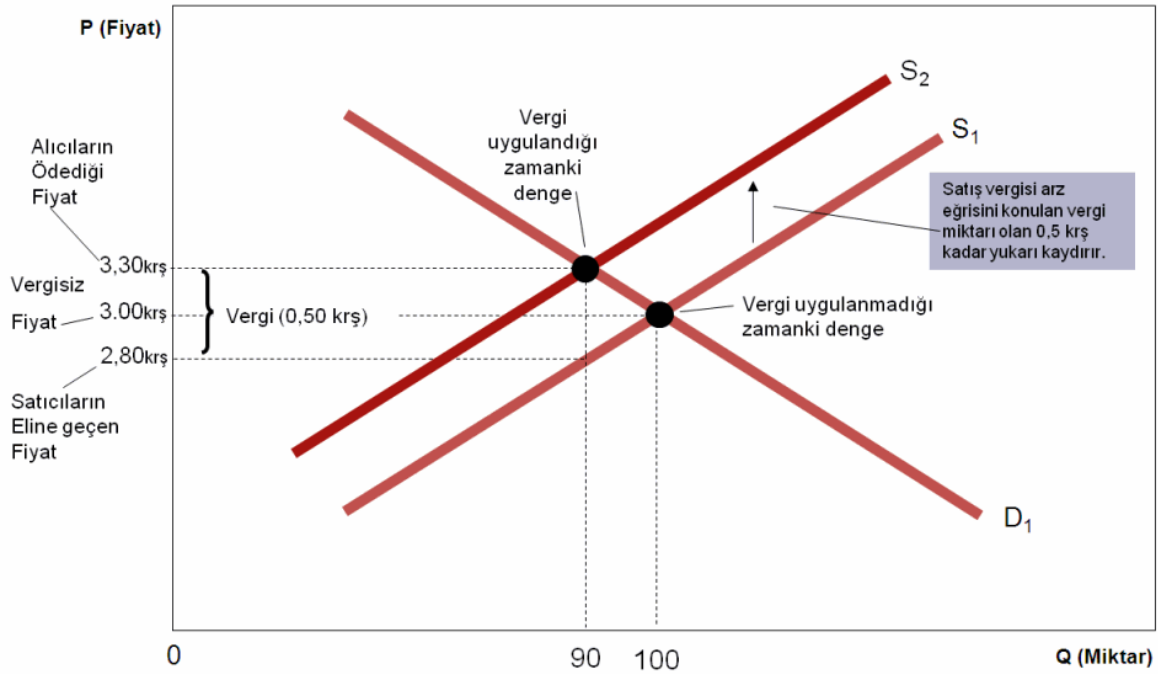
C. Tarımsal Destekleme Fiyatı Uygulaması

Devletin tarım kesimini kalkındırmak ve çiftçiyi korumak amacıyla, piyasa koşullarında düşük düzeylerde oluşabilecek ürün fiyatlarının üzerinde belirlediği bir *taban fiyat* uygulamasıdır.

Şekil 5 Tarımsal Destekleme Fiyatı Uygulaması ve Sonuçları

2. Vergiler ve Sübvansiyonlar

Şekil 6 Konulan Satış Vergisinin Piyasa Üzerindeki Etkisi

Spesifik vergiler Belirli bir maddi ölçü üzerinden alınan sabit miktardaki vergilerdir. (Örneğin, her birim maldan 100 TL almak gibi)

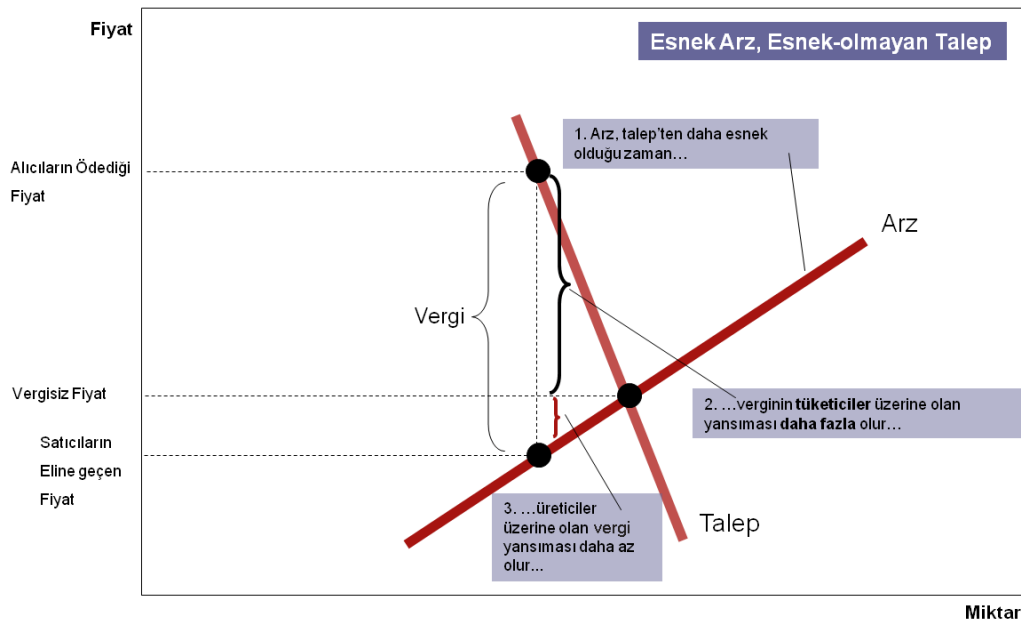
Ad valorem vergiler Belirli bir parasal değer yüzdesi şeklinde alınan vergilerdir. (Örneğin, gelir vergileri ve kurumlar vergileri)

Vergi yansması Vergiyi ödeyen mükellefin, bunun bir kısmını veya tamamını fiyat mekanizması aracılığı ile diğer kişilere aktarmasıdır.

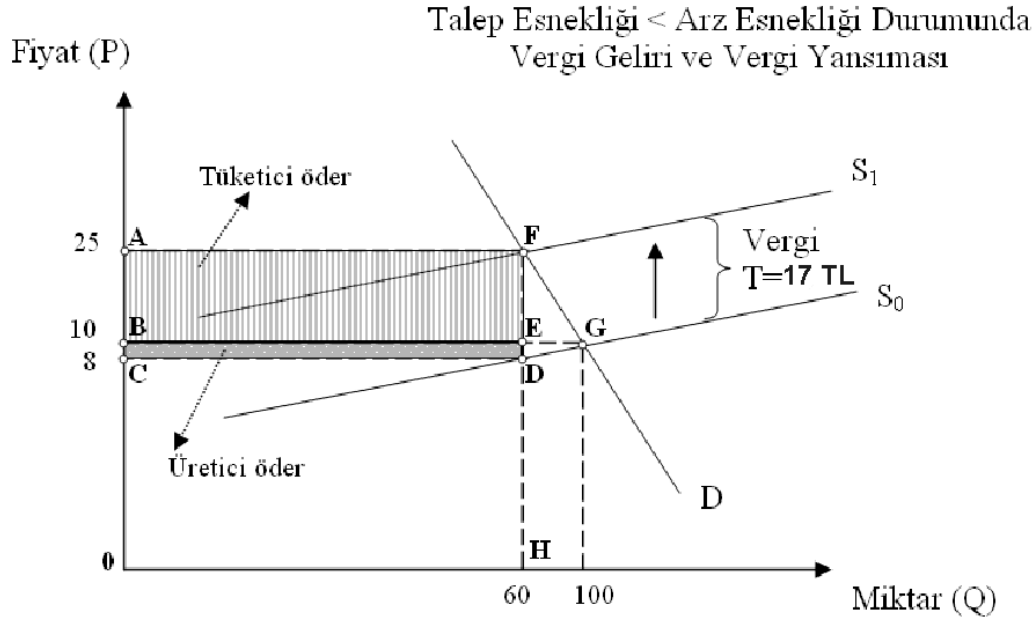
- Uygulanan herhangi bir satış vergisinin *yükü* (veya etkisi):
 - Vergi öncesine göre daha yüksek olarak gerçekleşen *alıcı fiyatı* şeklinde hem alıcıya (tüketiciye) yansır,
 - Hem de vergi öncesine göre daha düşük olarak gerçekleşen *satıcı fiyatı* şeklinde satıcıya yansır.

A. Vergi Yansması ve Esneklik

- Vergi-yükünün yansması kime, ne kadar olur?
 - Bu sorunun cevabı *esneklik* kavramı ile ilgilidir →

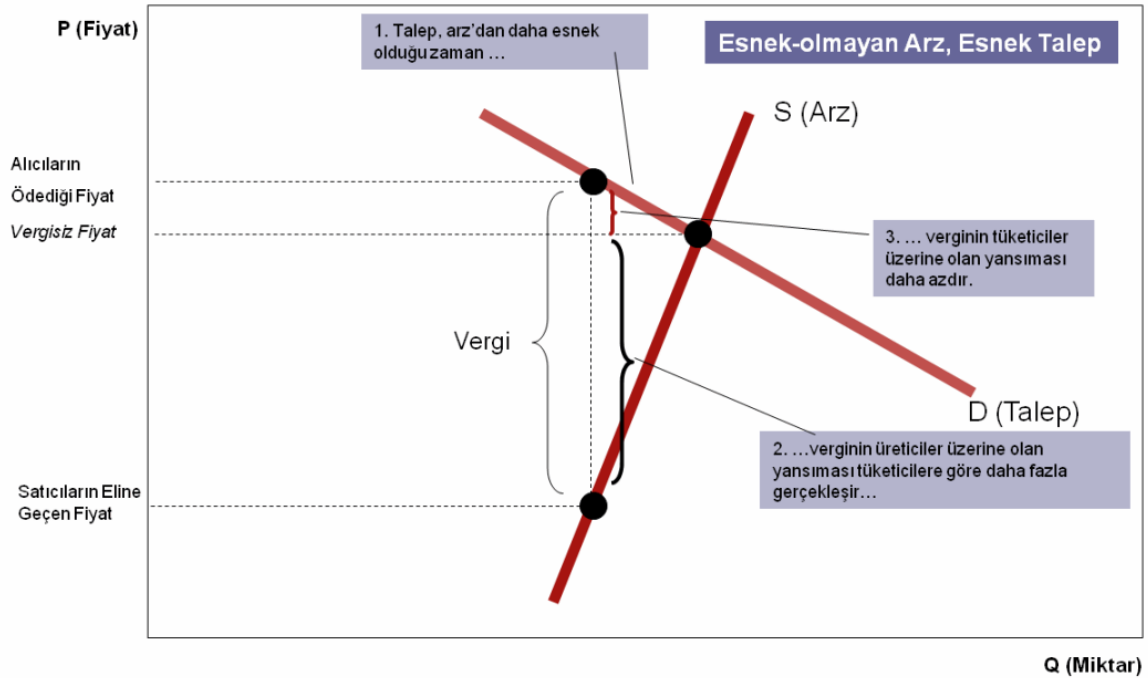

Şekil 7 Arz'ın Talep'ten Daha Esnek Olduğu Durum
Örnek: Benzine konulan verginin etkisi.

Şekil 8 Arz'ın Talep'ten Daha Esnek Olduğu Durumda
Vergi Geliri ve Vergi Yansımaları

Bu durumda Vergi geliri $ACDF$ dikdörtgeni kadardır. Bu gelirin $ABEF$ kadarını tüketiciler, $BCDE$ kadarını da üreticiler öder.

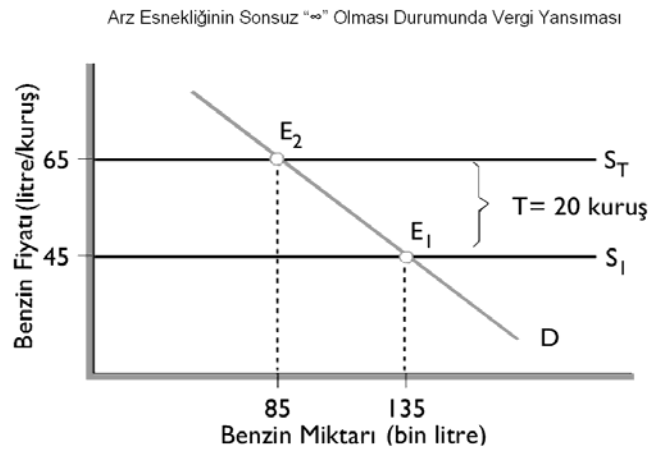

Şekil 9 Talep'in Arz'dan Daha Esnek Olduğu Durum

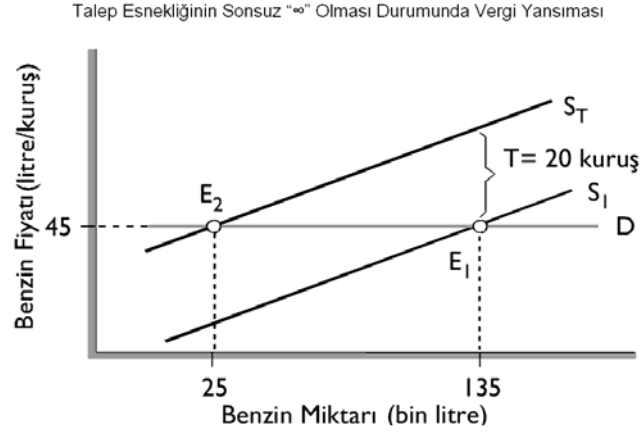
Sonuc: Bir vergi uygulamasının yükü en çok, piyasanın hangi cephesi (alıcılar veya satıcılar) daha az esnek ise, o tarafa düşer veya yansır.

Bunun sebebi nedir?

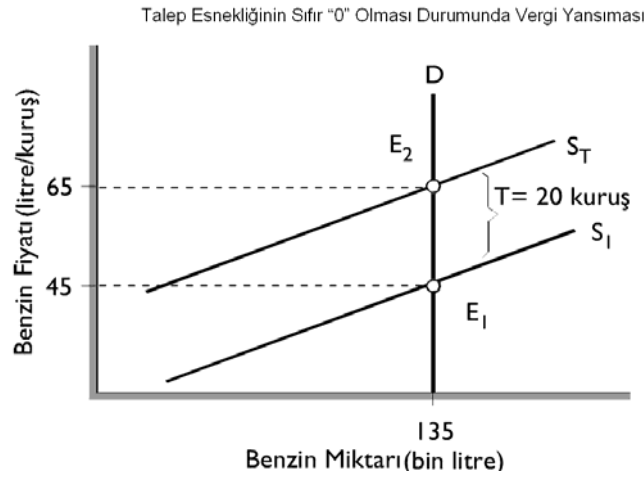
- *Esneklik* denilen kavram özünde, koşullar kötüleştiği zaman alıcı (tüketici) ve satıcıların (üretici) piyasayı bırakma *istekliliklerini* ölçer.
 - Bir malın talep esnekliğinin düşük olması, alıcıların (tüketicilerin) bu malı tüketmek yerine çok iyi alternatiflerinin olmadığı anlamına gelir. Alternatifler ne kadar az (yani kısıtlı) ise, esneklik o kadar düşüktür.
 - Bir malın arz esnekliğinin düşük olması ise, satıcıların (üreticilerin) bu malı üretmek yerine çok iyi alternatiflerinin olmadığı anlamına gelir. Yine, alternatifler ne kadar az (yani kısıtlı) ise, esneklik o kadar düşüktür.
- Bir mal vergilendirildiğinde, piyasanın *daha az* iyi alternatife sahip olan cephesi (alıcı veya satıcı cephesi) diğerine göre piyasadan daha zor çıkar, işte bu yüzden, konulan verginin oluşturduğu yükün en önemli kısmı bu cepheye biner (yansır).

Şekil 10 Arz Esnekliğinin Sonsuz Olması Durumu

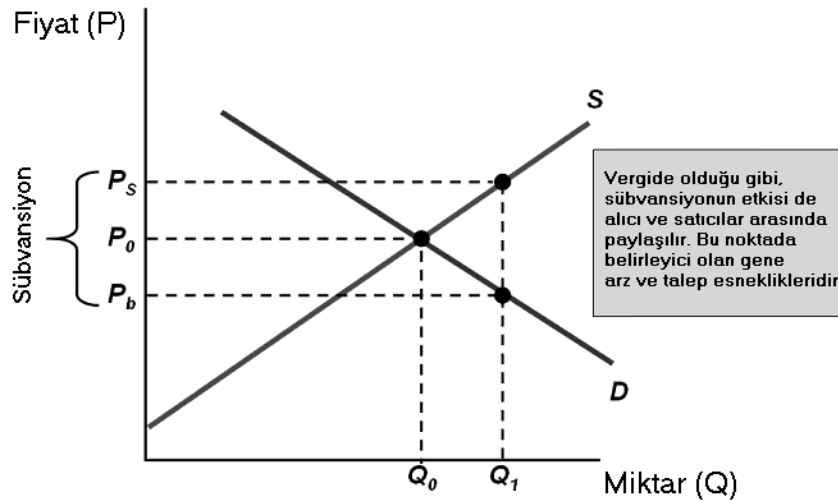
Şekil 11 Talep Esnekliğinin Sonsuz Olması Durumu

Şekil 12 Talep Esnekliğinin Sıfır Olması Durumu

B. Sübvansiyon

- *Sübvansiyon* kavramı vergi kavramına benzer bir şekilde analiz edilebilir.
 - Sübvansiyon ödemesi (satıcıya yapılan sübvansiyon) satıcının eline geçen fiyatı, alıcının eline geçen fiyatın üzerine çıkarır.
- Sübvansiyon bir anlamda “*negatif vergi*” gibi düşünülebilir.
- Denge miktarında artış olur.

Şekil 13 Söbvansiyonun Etkileri

3. Refah Ölçütleri: Üretici ve Tüketici Artığı

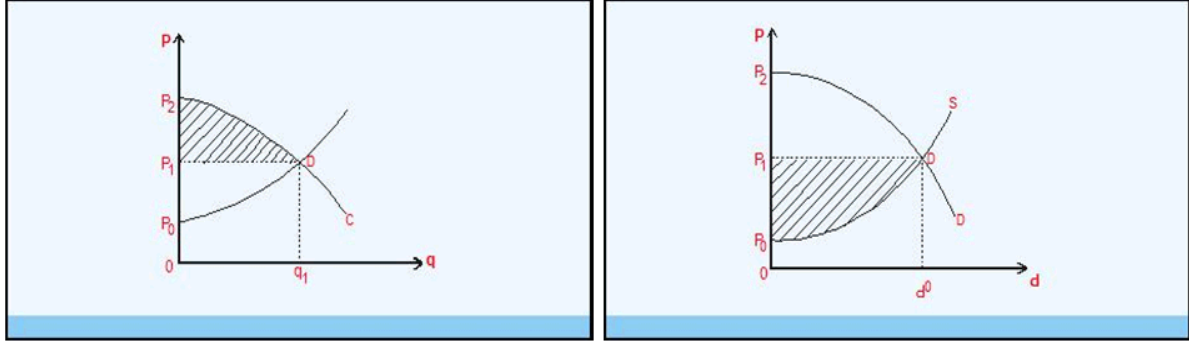
- Bir piyasada denge noktası, alıcı (tüketici) ve satıcıların (üretici) toplam refahını maksimize eder (ençoklaştırır).
 - Tüketici artığı, alıcıların (tüeticilerin) ekonomik refahının bir ölçütüdür.
 - Üretici artığı, satıcıların (üreticilerin) ekonomik refahının bir ölçütüdür.

Tüketici Artığı (veya Tüketici Rantı) Tüketicinin vermeye hazır olduğu fiyat ile fiilen malı satın aldığı fiyat arasındaki parasal farka *tüketici artığı* denir.

- Talep eğrisi ile, oluşan piyasa fiyatı arasında kalan alan bize piyasada oluşan tüketici artığını verir.

Üretici Artığı (veya Üretici Rantı) Üreticinin malını satmaya razı olduğu fiyat ile fiilen malını sattığı fiyat arasındaki farka *üretici artığı* adı verilir.

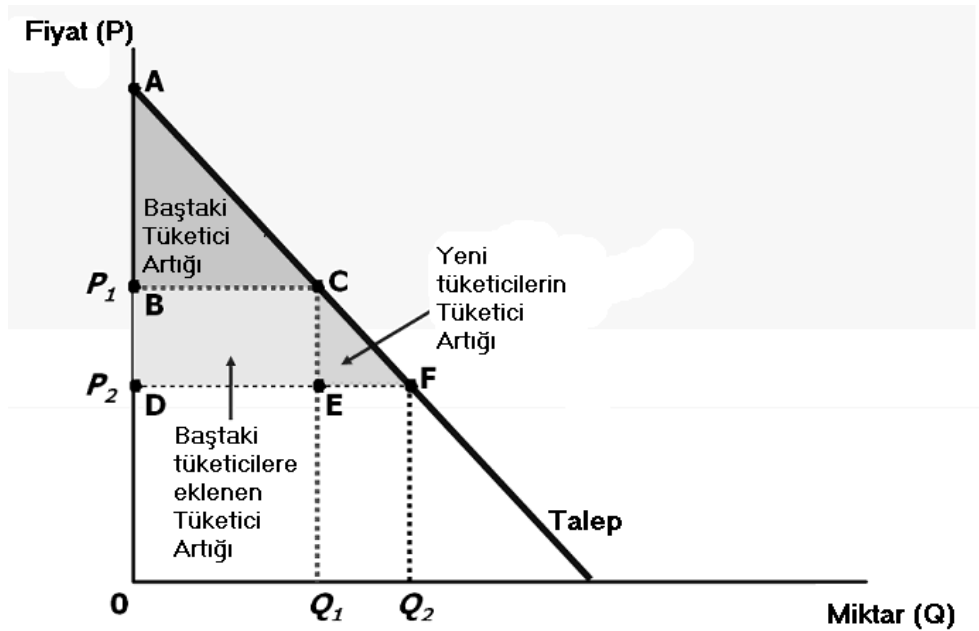
- Arz eğrisi ile, oluşan piyasa fiyatı arasında kalan alan bize piyasada oluşan üretici artığını verir.

a. Tüketici Artığı

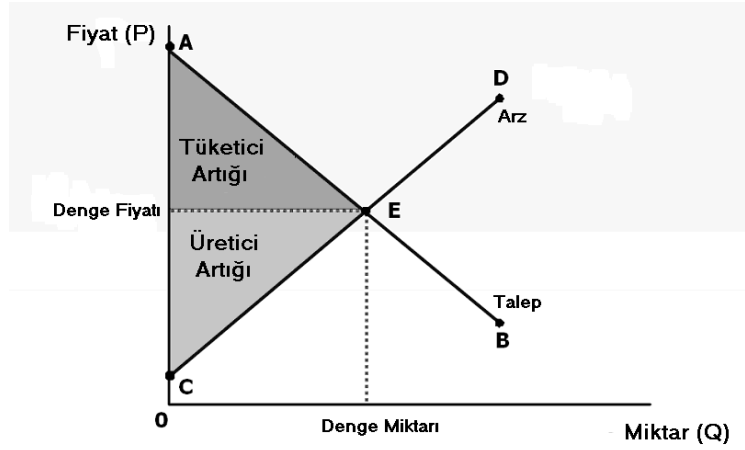
b. Üretici Artığı

Şekil 14 Üretici ve Tüketici Artıkları

Şekil 15 Fiyat Değişiminin Tüketici Artığı Üzerindeki Etkisi

Fiyat düzeyi P_1 iken, talep edilen miktar Q_1 kadardır. Bu miktarı satın alan tüketicilerin elde ettiği *Tüketici Artığı* ise AP_1C üçgeni kadardır. Fiyat düzeyi P_1 'den P_2 'ye düşerse, talep edilen miktar Q_1 'den Q_2 'ye çıkar. Q_1 miktarı kadar malı satın alan ilk baştaki tüketicilerin *Tüketici Artığı*nda $BCED$ dikdörtgeni kadar bir artış meydana gelir. Diğer taraftan düşen fiyatlar ile talep edilen miktarda $|Q_2-Q_1|$ kadar bir artış olur. Bu artan miktarı, düşen fiyatlardan etkilenecek satın alma istekleri oluşan, yeni tüketiciler satın alacaktır. Fiyat düşüşü ile eklenen bu yeni tüketicilerin elde ettikleri *Tüketici Artığı* da CEF üçgeni kadardır.

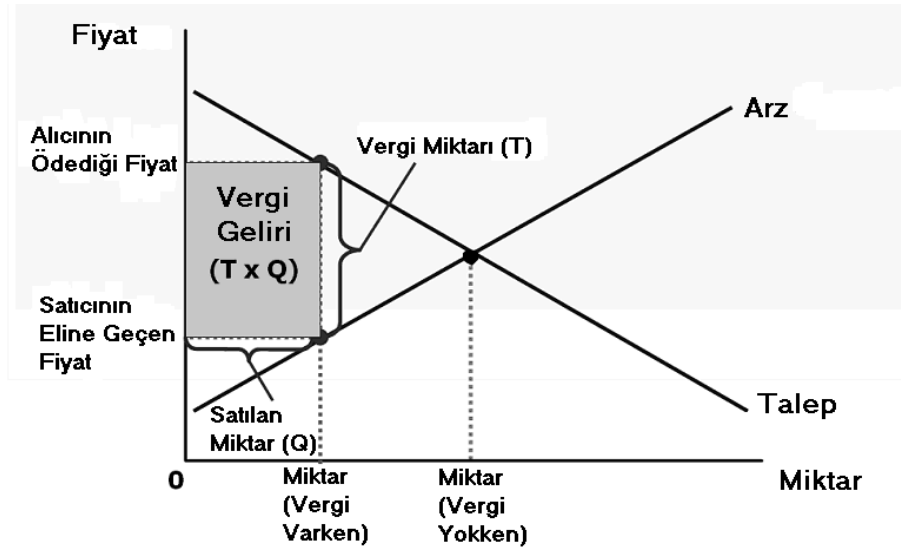

Şekil 16 Piyası Dengesinde Üretici ve Tüketici Artıkları

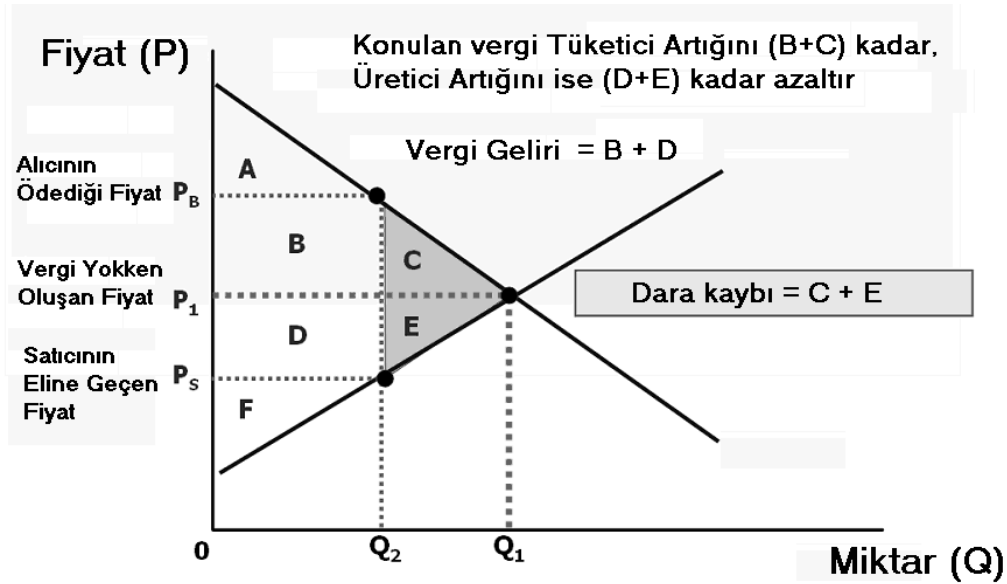
4. Vergilendirmenin Refah Üzerindeki Maliyetleri

A. Verginin Refah Üzerindeki Etkileri ve Dara Kaybı

- Acaba vergiler piyasa aktörlerinin refahını nasıl etkiler?
- Konulan herhangi bir vergi, alıcıların ödediği fiyat ile satıcıların eline geçen fiyat arasında bir fark oluşturur.
- Oluşan bu fark yüzünden, satılan miktar, vergi olmadığı zamanki satılan miktar düzeyinin altına düşer.
- Bu mal için olan piyasa *daralır*.
- Vergi Geliri
 - $T = \text{Verginin Miktarı}$
 - $Q = \text{Satılan Malların Miktarı}$
 - $T \times Q = \text{Devletin Vergi geliri}$

Şekil 17 Vergi Geliri

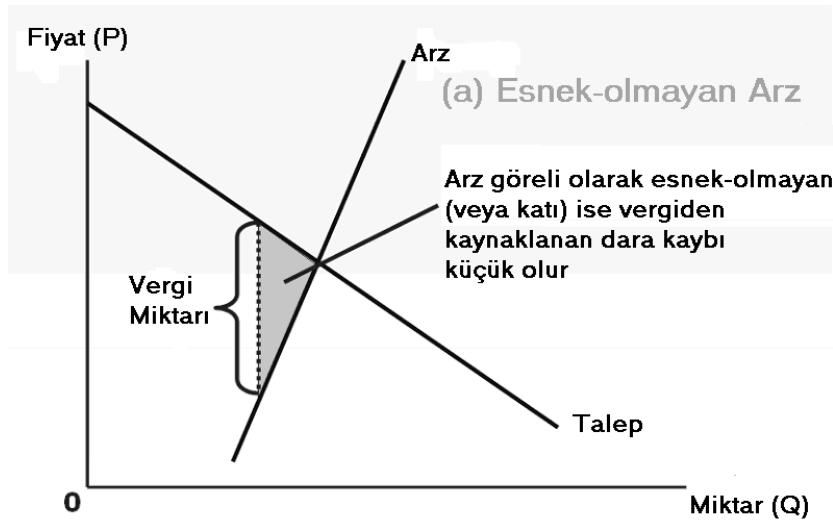
Şekil 18 Vergi Refahı Nasıl Etkiler?

Konulan Vergi Refahı nasıl Etkiler ?

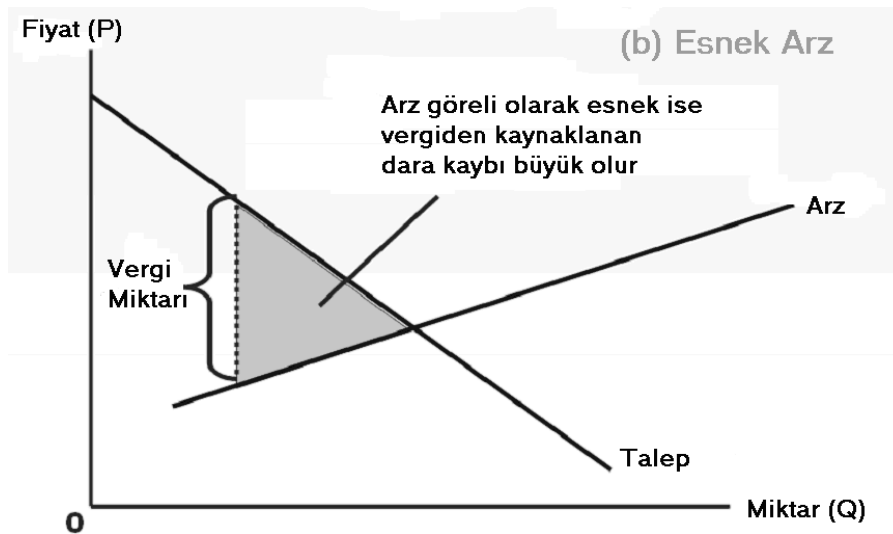
- *Toplam refahtaki değişim aşağıdakileri şekilde olur:*
 - Tüketici Artığında değişim olur,
 - Üretici Artığında değişim olur,
 - Vergi gelirinde değişim olur,

- Alıcı ve satıcıların uğradığı zarar (yani, üretici artığı ile tüketici artığı toplamında meydana gelen azalma), devletin topladığı vergi gelirinden fazla olur.
 - Toplam Artıktaki bu düşüşe *Dara Kaybı* veya *Refah Kaybı* denir.
- Dara Kaybının belirleyicileri
 - Dara Kaybının miktarını Arz ve Talebin *fiyat esneklikleri* belirler.

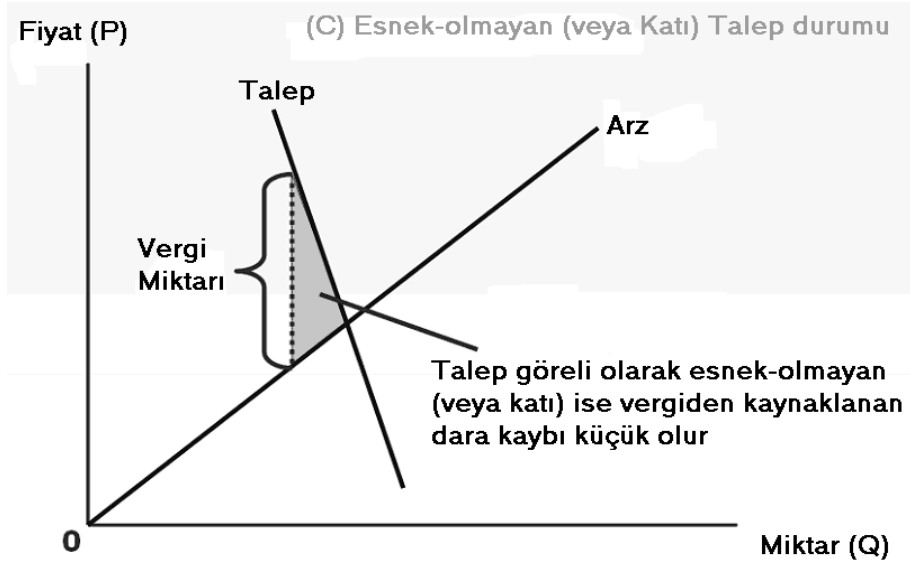
B. Dara Kaybı ve Esneklik İlişkisi

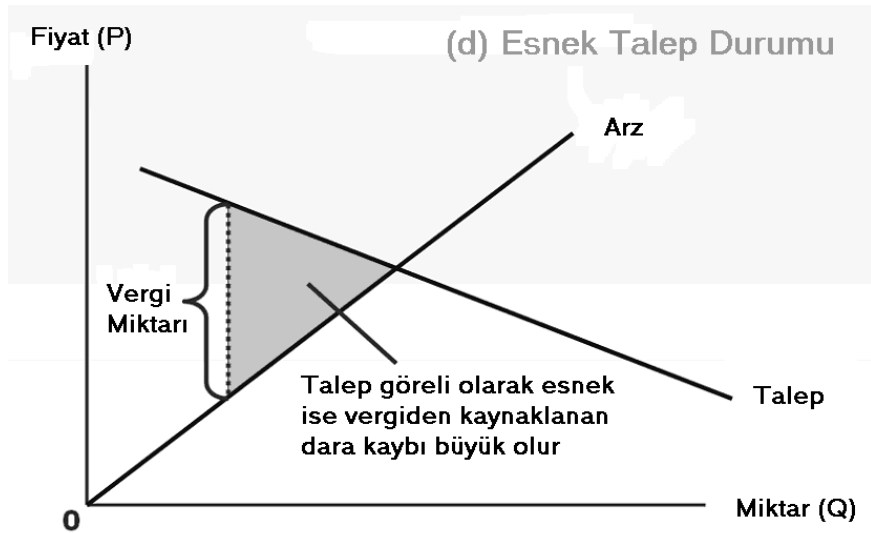
Şekil 19 Esnek-Olmayan Arz ve Dara Kaybı

Şekil 20 Esnek Arz ve Dara Kaybı

Şekil 21 Esnek-Olmayan Talep ve Dara Kaybı

Şekil 22 Esnek Talep ve Dara Kaybı

- **Sonuç:** Talep ve Arz esneklikleri ne kadar fazla olursa:
 - Hem denge miktarındaki azalma o kadar büyük,
 - Hem de vergiden kaynaklanan dara kaybı (yani, refah kaybı) o kadar çok olur.